

УДК 005.931:351.823.3

К.Є. Орлова, аспірант

Житомирський державний технологічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВ ДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано сучасні тенденції розвитку зовнішнього середовища підприємств добувної промисловості Житомирської області. Досліджено рівень нестабільності зовнішнього середовища на основі методики перцептивного індикатора Р.Дункана. Визначено та оцінено ключові фактори впливу.

Ключові слова: добувна промисловість, аналіз, зовнішнє середовище, нестабільність, перцептивний індикатор.

К. Orlova

THE RESEARCH OF THE ENVIRONMENT DEVELOPMENT TENDENCIES OF THE ZHYTOMYR REGION EXTRACTIVE INDUSTRY ENTERPRISES

The analysis of the Zhytomyr region extractive industry environment development tendencies is considered in the article. The environment volatility level is evaluated on the basis of the R. Duncan's perceptive indicator methodics. The key impact factors are defined and estimated.

Keywords: the extractive industry, analysis, environment, volatility, perceptive indicator.

Е.Е. Орлова

ИЗУЧЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ ПРЕДПРИЯТИЙ ДОБЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье проанализированы современные тенденции развития внешней среды предприятий добывающей среды Житомирской области. Изучен уровень нестабильности внешней среды на основе методики перцептивного индикатора Р. Дункана. Определены и оценены ключевые факторы влияния.

Ключевые слова: добывающая промышленность, анализ, внешняя среда, нестабильность, перцептивный индикатор.

Постановка проблеми у загальному вигляді її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Будь-який суб'єкт господарювання функціонує у межах певного середовища, яке виступає джерелом ресурсів, ринків збуту та значним чином зумовлює загальну ефективність його діяльності. Таким чином, можемо дійти висновку, що стан та динаміка чинників зовнішнього оточення організації завжди мають перебувати у центрі уваги керівництва підприємства, оскільки можуть як надати значні можливості розвитку для суб'єкта господарювання, так і становити загрозу його існуванню як цілісної відкритої економічної системи.

Добувна промисловість традиційно займає значне місце у структурі господарського комплексу України в цілому та Житомирської області зокрема, оскільки має експортну спрямованість та, за умов належної організації функціонування, спроможна забезпечувати значні надходження до бюджетів різних рівнів. Так, за даними Державної служби статистики України, на добувну промисловість припадає близько 11% від загального обсягу реалізованої промислової продукції, для Житомирської області відповідний показник становить 9,7% [10, 11]. Багатий сировинний потенціал Житомирщини, сприятливі умови для видобутку забезпечують вагомі передумови для розвитку галузі, підвищення її значення для регіону та країни в цілому, виходу на позиції сталого розвитку. Враховуючи вищезазначене, аналіз зовнішнього середовища добувної промисловості Житомирської області виступає дієвим інструментом підвищення ефективності функціонування як окремих підприємств, так і галузі в цілому.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Окремим аспектам аналізу зовнішнього середовища приділяли увагу Міщенко А.П., Шершньова З.Є., Гайдаєнко Т.А., Осовська Г.В. та ін. Питання взаємодії підприємства як відкритої організації із зовнішнім середовищем знайшли своє відображення у працях Воронкової А.Е., Донець Л.І., Шемаєвої Л.Г. та ін. Особливостям функціонування добувної промисловості присвячено роботи таких науковців, як Розумна Н.В., Дубицький Д.П., Подольникова В.П., Пруненко Д.О., Калініченко О.В. та ін. Однак маємо відзначити, що характеристика зовнішнього середовища функціонування підприємств добувної

промисловості Житомирщини залишається поза увагою вчених та набуває особливої актуальності.

Цілі статті. Основною метою дослідження є надання характеристики зовнішньому середовищу функціонування підприємств добувної промисловості Житомирської області на основі проведеного автором анкетування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Добувна промисловість відіграє значну роль у економіці Житомирської області, що підтверджується відповідними показниками: за даними Головного управління статистики в Житомирській області у 2011 році¹ було реалізовано продукції добувної промисловості на суму 1294,7 млн. грн., що становить 9,7% від загального обсягу реалізації промислової продукції області, частка у експорті склала близько 18% [10]. Місце добувної промисловості у економічному потенціалі регіону відображено на рис. 1.

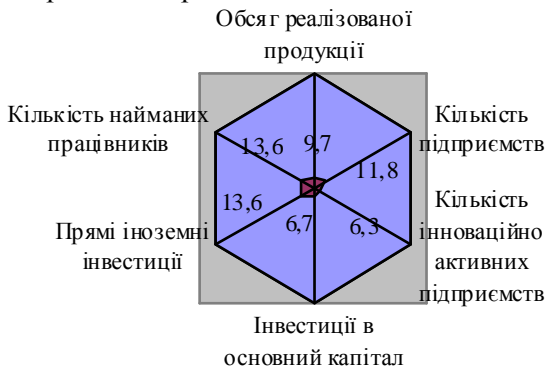

Рис. 1. Місце добувної промисловості у економічному потенціалі регіону у 2011 р.*

* - розраховано та побудовано за даними Головного управління статистики в Житомирській області [10]

Відповідно до рис. 1 можна побачити, що добувна галузь посідає значне місце у економічній системі регіону. Однак маємо відзначити, що на сьогодні у діяльності добувної галузі наявні

¹ - тут і надалі дані за 2011 рік сформовані на основі термінової звітності, що охоплює великі, середні та вагомні за обсягом малі підприємства

значні негативні тенденції. Так, за даними 2011 року збитковими є близько 53,1% підприємств. Основними причинами такого становища, на нашу думку, є недостатність фінансових ресурсів, зношеність основних засобів, висока питома вага витрат на здійснення господарської діяльності. Всі ці негативні фактори діяльності викликані в тому числі недостатньою увагою керівництва до стану зовнішнього середовища. Саме тому вважаємо, що особливої актуальності набуває аналіз та характеристика факторів зовнішнього середовища як ключового фактору впливу на діяльність суб'єктів господарювання.

На основі дослідження та узагальнення наукової літератури [2, 4, 5, 6] пропонуємо авторське тлумачення сутності зовнішнього середовища як сукупності суб'єктів господарювання, умов та факторів, що впливають на діяльність підприємства та визначають особливості його взаємодії із оточенням.

Зовнішнє середовище являє собою складну систему, а отже, має певні характеристики та особливості. На основі узагальнення поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців було виділено найбільш вагомі, на нашу думку, характеристики зовнішнього середовища:

1. Взаємозв'язок та взаємообумовленість факторів – це рівень сили, з якою зміна одного фактору впливає на інші фактори.
2. Складність зовнішнього середовища – кількість факторів.
3. Рухливість середовища – це швидкість, з якою відбуваються зміни в оточенні організації. Багато дослідників вказують, що оточення сучасних організацій змінюється з наростаючою швидкістю.
4. Невизначеність зовнішнього середовища є функцією кількості інформації, якою володіє організація (або особа) з приводу конкретного фактору, а також функцією впевненості у цій інформації [1, 3].

Вважаємо, що ключові характеристики – складність, рухливість та невизначеність – є взаємопов'язаними та взаємообумовленими, оскільки внаслідок динаміки та змінності факторів зовнішнє середовище набуває рис невизначеності, а комплексна взаємодія елементів надає йому ознак складності.

У зарубіжній вітчизняній думці поширеною є думка, що сприйняття зовнішнього середовища суб'єктами управління є

важливішим за його реальні характеристики. Погоджуємось з такою позицією, оскільки стратегічні та тактичні рішення розробляються індивідом або групою індивідів та базуються на його (їх) уявленнях про стан оточення. Таким чином, основою для оцінювання характеристик оточення виступає експертна думка. Одним з найбільш репрезентативних методів оцінки характеристик зовнішнього середовища є перцептивний індикатор, запропонований Робертом Дунканом [6].

Варто відзначити, що Р. Дункан пропонує оцінювати складність оточення за кількістю факторів та кількістю компонентів зовнішнього середовища, до яких відносяться відповідні фактори, рухливість середовища – за шкалою від 1 до 5, невизначеність – за шкалою від 0 до 1. Враховуючи той факт, що, на нашу думку, загальний рівень нестабільності середовища є похідною функцією від усіх трьох зазначених характеристик, вважаємо за необхідне звести вимір до єдиної порівнянної шкали, тобто до десяткової шкали з відрізками:

- 0 - 2,0 – середовище стабільне, з гомогенними прогнозованими чинниками;
- 2,1 - 4,0 – відносна стабільність середовища, наявні окремі непередбачувані чинники;
- 4,1 - 6,0 – середній рівень невизначеності, рухливості, складності;
- 6,1 - 8,0 – невизначене рухливе середовище з великою кількістю факторів;
- 8,1 - 10 – високий рівень невизначеності, нестабільності та складності.

Оцінку зовнішнього середовища було отримано на основі анкетування більше, ніж 40 підприємств, що становить близько 30% від загальної кількості працюючих суб'єктів господарювання добувної промисловості Житомирської області. Репрезентативність результатів анкетування забезпечена наступним: а) анкетуванням було охоплено як великі та середні, так і малі підприємства; б) у анкетуванні брали участь підприємства Коростенського, Володар-Волинського, Черняхівського, Малинського та Овруцького районів, які забезпечують виробництво більше, ніж 85 % промислової продукції добувної промисловості; в) цільовим респондентом опитування шляхом анкетування було обрано керівників вищої

ланки управління (директор, голова правління, начальник виробництва тощо), які визначають або затверджують загальний план розвитку підприємства та володіють відповідними знаннями, що забезпечують адекватність твердження.

На основі проведеного опитування респондентів було визначено оцінки для кожної групи факторів по кожній із зазначених характеристик та визначено середню оцінку параметра для середовища, а також загальний рівень нестабільності оточення підприємств добувної промисловості Житомирської області на основі розрахунку середнього арифметичного. Результати проведеного дослідження узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Оцінка рівня нестабільності зовнішнього середовища підприємств добувної промисловості Житомирської області*

Параметр	Економічні фактори	Політичні фактори	Соціальні фактори	Технологічні фактори	Ринкові фактори	Середня оцінка
1. Невизначеність	8	9	6	5	7	7
2. Рухливість	8	7	6	5	8	6,8
3. Складність	7	8	7	5	6	6,6
4. Загальна нестабільність	7,67	8	6,33	5	7	6,8

* - складено та розраховано автором за результатами проведених досліджень

Таким чином, можемо побачити, що, згідно з експертною оцінкою, в цілому зовнішнє середовище підприємств добувної промисловості характеризується невизначеністю, рухливістю та великою кількістю факторів. Найнижчим рівнем нестабільності характеризується технологічна складова, що пояснюється відносною стабільністю її складових та динаміки. Найвищим рівнем нестабільності респонденти охарактеризували політичну та економічну складові.

Отже, можемо дійти висновку, що рівень нестабільності зовнішнього середовища, притаманний підприємствам добувної промисловості Житомирщини, вимагає від них розробки активних

дій щодо відстеження та врахування чинників оточення у стратегіях різних рівнів.

Зовнішнє середовище представляє собою складну систему факторів та умов, а отже, характеризується певною структурою. Загальнопоширеним є поділ зовнішнього середовища на мікрооточення та макрооточення, причому вважається, що на фактори мікрооточення організація має, хоча й обмежені, але можливості впливу, у той час як фактори макрооточення залишаються поза зоною впливу організації.

До ключових чинників мікросередовища відносяться конкуренти, постачальники та покупці, макросередовище сформоване політичними, економічними, соціальними та технологічними факторами. Кожен з зазначених чинників тією або іншою мірою впливає на діяльність суб'єктів господарювання. Отже, надамо характеристику ключовим факторам впливу на діяльність підприємств добувної промисловості Житомирської області.

Для дослідження факторів зовнішнього середовища, що впливають на діяльність підприємств добувної промисловості Житомирщини було обрано методику PEST+M на основі зважування факторів. Дана методика має наступні переваги: по-перше, за її допомогою можливо отримати характеристику не лише макросередовища, але й мікросередовища (фактори мікросередовища були обрані на основі методики М. Портера [9, с. 3-29, 8, с. 53-63]), по-друге, експерти не лише визначають перелік факторів та характер їх впливу, але й встановлюють значимість та силу впливу кожного чинника, що дозволяє отримати зважену оцінку вагомості фактора. Недоліком використаної методики є високий рівень суб'єктивізму оцінок, однак варто відзначити, що усі методи дослідження стану та характеристик зовнішнього середовища базуються на визначенні та узагальненні суб'єктивних експертних думок.

Результати опитування експертів щодо надання кількісної та якісної оцінки факторам зовнішнього оточення підприємств добувної промисловості Житомирської області відображено у табл. 2.

Варто відзначити, що вага фактора, тобто його важливість, оцінювалась за шкалою від 1 до 10, де 1 – найменш важливий

фактор, 10 – найбільш важливий; аналогічно оцінювалось значення фактора (тобто сила його впливу на підприємство). Зважена оцінка враховує характер впливу кожного фактора на діяльність підприємства (позитивний або негативний), його вагу та значення. На основі проведених розрахунків та аналізу було виокремлено найбільш значущі фактори (зважена оцінка менше за -25 або більша за +25) та узагальнено у табл. 2.

Таблиця 2
PEST-аналіз зовнішнього середовища підприємств добувної промисловості Житомирської області*

Фактори	Можливість	Загроза	Вага	Значення	Зважена оцінка
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Політичні					
1. Зміни законодавства		-	5	7	-35
2. Політична стабільність		-	6	7	-42
3. Міжнародна політика уряду	+		6	7	+42
4. Характер відносин «уряд-бізнес»	+		6	6	+36
5. Міжнародне співробітництво у сфері функціонування добувної галузі	+		7	7	+49
<i>Зважена оцінка політичних факторів</i>					+50
Економічні					
1. Інфляція		-	5	8	-40
2. Податковий тиск		-	6	6	-36
3. Платоспроможний попит	+		8	9	+72
4. Корупція		-	5	5	-25
5. Умови кредитування		-	5	7	-35
6. Розвиток ринкової інфраструктури	+		5	8	+40
7. Загальне економічне становище країни		-	6	8	-48
8. Інвестиційна привабливість країни		-	4	7	-28
<i>Зважена оцінка економічних факторів</i>					-100
Соціальні					
1. Динаміка чисельності населення		-	5	5	-25
2. Кількість потенційної робочої сили		-	5	7	-35
3. Рівень освіти та кваліфікованості населення		-	8	9	-72

Продовження табл. 2

<i>I</i>	2	3	4	5	6
<i>Зважена оцінка соціальних факторів</i>					-132
Технологічні					
1. Прискорення темпів НТП	+		7	8	+56
2. Перспективи виробництва вітчизняної техніки		-	6	8	-48
3. Інноваційно-інвестиційний досвід	+		6	8	+48
4. Наявність доступної інформації у техніко-технологічній сфері	+		6	7	+42
5. Життєвий цикл технологій	+		7	8	+56
<i>Зважена оцінка технологічних факторів</i>					+154
Ринкові (мікросередовище)					
1. Діяльність конкурентів		-	8	9	-72
2. Загроза появи нових конкурентів		-	6	7	-42
3. Взаємодія з постачальниками	+		6	7	+42
4. Наявність товарів-замінників	+		7	8	+56
5. Взаємодія з споживачами	+		9	10	+90
<i>Зважена оцінка ринкових факторів</i>					+74

* - складено та розраховано автором за результатами проведених досліджень

Таким чином, на основі даних, наведених у таблиці, можемо побачити, що найбільший вплив на діяльність підприємств добувної промисловості справляють економічні, соціальні та технологічні фактори, причому вплив є неоднозначним. Розглянемо вплив кожної з груп факторів більш детально.

Так, дію факторів політичного спрямування експерти оцінюють як в цілому позитивну. Негативна оцінка надана таким факторам, як зміни законодавства та політична стабільність, що свідчить про те, що істотні флуктуації політичного середовища, що мають місце впродовж останніх років, створюють значні перепони на шляху сталого розвитку підприємств добувної промисловості. Водночас іншим факторам політичного компоненту було надано позитивну оцінку, що свідчить про поживлення міжнародних відносин, підвищенню ефективності співпраці уряду з бізнесом.

Майже усі фактори економічного характеру отримали негативну експертну оцінку. Виключенням є чинники наявності платоспроможного попиту та розвитку ринкової інфраструктури. Решта факторів справляють стримуючий вплив на діяльність

підприємств добувної промисловості, що зумовлено високими темпами інфляції, в основному прихованої, надмірним податковим тиском на вітчизняних суб'єктів господарювання, складними умовами кредитування, зокрема, високою обліковою ставкою, проявами корупції, загальним несприятливим економічним становищем країни, зниженням інвестиційної привабливості України на світовому ринку. В цілому дію економічних факторів експертами оцінено як негативну.

Найгірший вплив, відповідно до експертної оцінки, на діяльність підприємств добувної промисловості справляють фактори соціальної групи. Це спричинено як загальним зниженням чисельності населення регіону, відтак зменшення потенційних трудових ресурсів, так і зниженням рівня освіти та кваліфікованості. Практично усі респонденти відзначили катастрофічну нестачу кваліфікованих кадрів, передусім робітничих спеціальностей. Таким чином, можемо зробити висновок про недостатній рівень забезпеченості підприємств добувної промисловості трудовими ресурсами належної якості.

Відповідно, найкраще на діяльність суб'єктів господарювання регіону впливають технологічні фактори, що пов'язано з бурхливим розвитком техніко-технологічної складової суспільного життя, а також можливостями доступу як до вітчизняних, так і до зарубіжних передових технологій. Негативну оцінку з цієї групи факторів надано лише перспективі виробництва вітчизняної техніки. На жаль, сьогодні вітчизняна техніка не є конкурентоспроможною у порівнянні з імпортною.

Позитивною є оцінка ринкового середовища. Не дивлячись на діяльність існуючих конкурентів та на високу ймовірність появи нових конкурентів, усі респонденти відмічають налагодженість зв'язків на протязі усього виробничого циклу: від постачальників до споживачів. Це свідчить про налагодженість роботи служб маркетингу та логістики. Суттєвих переваг підприємствам добувної промисловості надає також відсутність товарів-замінників, що підвищує можливості реалізації продукції.

В цілому можемо дійти висновку, що на особливу увагу при розробці стратегій розвитку підприємств добувної промисловості Житомирської області заслуговують фактори економічного та соціального спрямування. Керівництво організацій має обов'язково

враховувати вплив факторів відповідних груп та, по можливості, розробляти заходи з нівелювання їх дії.

Висновки. На основі проведеного дослідження стану та характеристик факторів зовнішнього середовища підприємств добувної промисловості Житомирської області можемо дійти висновку, що досліджуване оточення характеризується високим рівнем нестабільності, а, отже, відстежування та врахування чинників має стати одним з ключових компонентів системи стратегічного управління підприємствами. Враховуючи той факт, що найгіршу експертну оцінку отримали фактори економічного та соціального компоненту першочергові заходи менеджменту підприємств мають бути спрямовані саме на подолання негативного впливу зазначених груп факторів. В цілому аналіз тенденцій розвитку зовнішнього середовища слугує надійним підґрунтям для розробки та прийняття управлінських рішень.

1. Мескон М. Основы менеджмента. Пер. с англ. [Електронний ресурс] / Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. – М.: Дело, 1997. – 704 с. - Режим доступу http://tourlib.net/books_men/meskon.htm.

2. Міщенко А.П. Стратегічне управління: Навчальний посібник / А.П. Міщенко. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 336 с.

3. Хвостенко О.А. Концептуальні засади класифікації середовища підприємства / О.А. Хвостенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 5. – С. 166-174.

4. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: Підручник. - 2-ге вид., перероб. і доп. / З.Є. Шершньова. - К.: КНЕУ, 2004. - 699 с.

5. Bateman T. Management: building competitive advantage / Thomas S. Bateman, Scott A. Snell. – 3rd ed. – Irwin/McGraw-Hill, 1999. – 642 p.

6. Duncan R.B. Characteristics of organizational environments and perceived environmental uncertainty / Robert B. Duncan // Administrative Science quarterly. – 1972. - # 17(2). – P. 313-327.

7. Fry F. Business: an integrative approach / Fred L. Fry, Charles R. Stoner, Richard E. Hattwick. – 2nd ed. – Irwin/McGraw-Hill, 2001. – 567 p.

8. Hill C. Essentials of strategic management / Charles W.L. Hill, Gareth R. Jones. – 2nd ed. – Cengage Learning, 2008. – 385 p.

9. Porter M. Competitive strategy. Techniques for analyzing industries and competitors / Michael E. Porter. – New York: Free Press, 1998. – 420 p.

10. <http://www.stat.ic.zt.ua/> - офіційний сайт Головного управління статистики в Житомирській області.

11. <http://ukrstat.gov.ua/> - офіційний сайт Державної служби статистики України.